

Szirmai Károly

A nagy káder írója

A szabadkai gimnáziumba járt Kosztolányi Dezsővel és Csáth Gézával, első írói próbálkozásai az ő indulásuk idejére esnek.

Bizonyára ösztönszerűleg hathatott rá példájuk és sikerük, de a megnyilatkozás, a rögzítés és közlés vágya — az érvényesülés — amúgyis kezébe adta volna a tollat. Ezt igazolja írásfejezeteinek novellisztikus fölépítése és a városi ember nyelvéhez közelálló stílusának gördülékenysége.

Ennek ellenére, többnyire egyszinten mozgó és belső fejlődést nemigen mutató írásai arról árulkodnak, hogy az írás nem volt neki életszükséglet, nem úgy, mint a szintén orvosíró Szenteleky Kornélnak, inkább kedvtelés, kellemes időtöltés, szórakozás, melyhez napi profán elfoglaltsága után menekült, mint mások régi szeretőjükhöz — tokbazárt gondonkájukhoz vagy hegedűjükhöz, hogy megszólaltassák rajta árva lelkük hangjait.

Korábbi műhelytartalékjaiból élt, azokat újabb szerzéssel nemigen gazdagította — orvosi elfoglaltságánál fogva nem is nagyon volt rá ideje — többnyire biztos, betanult mesterfogásait alkalmazta, vajudás, keresgélés, tétovázás alig érzik írásain, csak a többetkarás hagyott itt-ott verejtéknymot. (Mint pl. a gazdag alak-sorozatú és sikerült figurális megjelenítésű „Érettségi találkozó”-ban).

Noha írói indulása arra az időre esik, mikor a Nyugatosok forradalmi gárdája, diadalmasan előretörve, bevette az egyhelyben-topogó öregek szívósan tartott állásait, és nemcsak új hangot és tárgykört vitt a magyar irodalomba, hanem elfordulva a túlnyomóan szórakoztató irányzattól, súlyosabb, mélyebb rétegekből szagatott problémák után nyúlt. Munk Artur, hajlamait követve, kitarzott a nagyközönséget kiszolgálóbb s az akkori magyar újság-irodalomra oly jellemző könnyed és könnyű fajsúlyú írásoknál, me-

lyeknek nyoma későbbi művein is meglátszik, s melyek nem egy biztatóan induló írói pályafutást törtek derékba.

Mig Kosztolányi Dezső és Csáth Géza már indulások elején új, egyéni veretű hanggal jelentkezett, bonyolult és neuraszténiás művészetében pedig egy Nyugattal is rokonságot tartó sokszólamú európaisággal, Munk Artur lelkialkatánál — egészséges életszemléleténél és életátérzésénél fogva — kitaposottabb, a mindennapi életben járhatóbb utat választotta, a vele vagy körötte történő eseményeket nem összetettségükben, elemzőn szemlélve, hanem ahogy az adott pillanatban látta, megragadta, s az emlékezet fényképezőgépét — ezt a szeszélyes masinát — elkattintva, lerögzítette. Hogy az előhívott kép aztán mégsem felelt meg az eredetinek, azon nincs mit csodálkozni, mert az emlékezet is szeret retusálni, és torzítani, meg az író is, Munk különösen hajlamos arra, hogy alakjait, nem mindig írásainak előnyére, görbe tükörbe mutassa be, hibáikat, jellemkinövéseiket, nevetségességig fölnagyítva, gúnnyal is aláhúzza, de a maró vitriólos megbélyegzést izléssel, mértéktartással elkerülve. Írói egyéniségének e jellemző vonása társadalombíráló beállítottságának folyamánya.

Noha alakjai ábrázolásánál bőven él sajátos fanyarkás humorrával, s szereplőit nem egyszer táncoltatja a nevetségesség ríktő jelmezében, hahotára nem fakaszt, csupán megvetést, méltatlankodást, fölháborodást vált ki, anélkül, hogy érdeklődésünket csökkentené.

Módszere, hogy nem szeretett sokáig időzni egy helyben, nemcsak szórakoztató szándékából eredt, hanem nagy orvosi elfoglaltságából is, mely megkövetelte, hogy az egymást sűrűn váltogató betegek vizsgálata során, szinte kapásból vágja ki a kórmeállapítást. Az orvosi gyakorlat annyira beleette magát, hogy írásban is rövidsége szoktatta.

Az egymásbaszótt vagy kapcsolat nélkül egymásrakövetkező történeteknek jly siettetett előadása szükségszerűen magával vonta a beleélés és elmélyedés elhanyagolását, s az író figyelmét a gyorsabban megragadható, könnyebben rögzíthető külsőségekre fordította. Ennek következménye, hogy írásaiban többnyire csak az események felszínhullámzásáról kapunk képet. Könyveit ezért mindenki élvezettel olvashatja.

Szintje általános emberi, gyéren szórt gondolatai nem elgondolkoztatóak, társadalombírálata azonos lehetne bármely igazságtalanságon fölháborító, becsületes, értelmes emberével.

Tárgykezelése több helyen — csökkent igénnyel — inkább a memoár- és újságíróval tart rokonságot, mint az íróval. Benne is megvan, ami az újságíróban: friss, gyors, érdekes, magávalsodró —

történetei még ma is őriznek valamit akkori időszerűségükből. Újra előveheted, újra elolvashatod őket, nem fogod unni, mert hagytak benned mélyebb nyomot — elfelejtetted — csak zavaros emlékfelhő kóvályog agyadban a könyvről, kivéve néhány maradandóbb részletet. Pedig azt mondják, a jól, művészileg megírt könyvet nem lehet elfelejteni, még részleteiben is kísért, visszajár.

Munk műveinek másik sajátossága, hogy bár sok bennük a tragédia, néhány átérzettebb rész kivételével, (mint pl. Virágné értesülése fia elestéről), emberek, családok, tömegek sorsai nem tudnak bennünket megindítani, még kevésbé megrázní. Az író sorai eszünkhöz szólnak, s nem szívünkhöz. Nem érezzük, hogy a sorsok fölött tragédia lebeg, sűrűn, nyomasztóan, mint egy nehéz, fekete gyászfelhő. Közismert, hogy Flaubert, Maupassant látszólag a legnagyobb érzéketlenséggel és tárgyilagossággal ábrázolták alakjaikat, s mégis éreztetni tudták a földresújtó végzetet, a tragédia levegőjét.

Munk nem tudta a tragédiát hangulatilag elmélyíteni. A tehnikát is elhanyagolva, majdnem úgy ír róluk, mint egy gyakorlottabb újságíró valamely eseményről, hozzáfűzve állásfoglalását, társadalmi igazságtalanság kiváltotta méltatlankodását, felhördülését, felháborodását. A műértőbb olvasó ilyenre csak eszével reagálhat, — azonos véleményt alkotva és tudomásulvéve egyesek vagy családokat ért tragédiákat.

Munk, aki a „Hinterland”-ban, legjobban felépített, legegységesebb és legirodalmibb művében, takarékosan adagolt, rövid és pontos becsapódástú mondataiban oly biztoskezü realitással tudta alakjait ábrázolni, s aki oly találó szavakkal tapintott rá szereplőinek fonáságaira, jellembeli elferdüléseire, elvesztette érzékeltető képességét, ha tragédia megírása került tollára. Bármennyire is sajnálnivaló pl. a tizenkétgyermekes Bakainé a „Hinterland”-ban, az „Égi kitüntetés” c. fejezetben, nem tud bennünket megkönnyeztetni. Csak egy jó és okos ember józan, csöppet szomorkás, rezignált szavait érzem benne, mintha elsatnyult volna az író emberi fájdalom iránti érzéke.

Aki öreg orvosokat hallott halálról, részvétről, sajnálatról beszélni, ezen nem csodálkozik. Mert szerintük az ember — még a kedvesebb is — a meghalás pillanatában már csak hulla, részvétre, sajnálatra már száradt a szív. az emberiséget csak a tiszta lánggal világító értelem lámpása őrzi és táplálja.

Így kell Munkot is tekintenünk, az esetekkel szembekerülő orvost, a megfigyelőt, a megfigyelt jelenségekből következtető gondolkodót látva benne, s ugyanígy ítélve meg benne az író is, intuíció helyett, az érzékelhető valóság-kínálta anyagból igyekszik a gondolkodás műhelyében kiépíteni megformálni alakjainak jellemét.

Bármit is írt „Köszönöm addig is” c. visszaemlékezéseiben a beteg orvosról, ha nem annyira egészséges életérzésű, ha benne is lett volna több-kevesebb neuraszténia, ha nem satnyul el az emberi fájdalom iránti érzéke, s ha nem csupán értelmére, okosságára támaszkodik, hanem élni tud alkotás közben intuícióval is, kétségtelesen időtállóbb művek őrzik emlékét, olyanok, mint pl. a beteg Kosztolányiról szóló, erős mértékkel tartott, magasszínvonalú írása, a „Hinterland”-nak néhány hibátlan valóságérzéssel fölépített fejezete.

Mig Munk a megfigyelés szilárd talaján áll, mig tapasztalat a segítőtársa, mig példák után igazodhatik, s a maga lelkéből is adhat, pótolhat, kölcsönözhet, addig nincs baj, de ha a fejlesztés írói munkája kerül eléje, ha az alkotás messzibb, nehezebb területére ér, biztossága meginog, ábrázolása hitelességében gyöngül, sőt teljesen elvész.

Az intuíció és beleélés hiányát sínyli a „Hinterland” néhány hibás jellemfejlesztése, különösen a hadigazdaggá lett Kávé Mátyásé és feleségéé, valamint Berkó Etáé, a gépirónőé és Cserreghy banktitkáré.

A többször bukott és újra talpraállt Kávé Mátyás pl. már indulása elején gyanús. Még inkább azzá válik tollasodása, fölfelé kapaszkodása idején. Régi gettómaradványokból, szűk, tüdőszorító, egészségtelen városi utcákból láttunk az első világháború idején elősettenkedni a gyámoltalanság, ügyefogyottság félenken tapogatózó jellemében ily eszes, ravasz, agyafurt, mindenhová utat-találó, dugott pénzzel mindenütt ajtót-nyitó, páratlan üzleti érzékkel megáldott alakokat, akiket — meggazdagodásuk csúcspontján — méltóan egészített ki arvenűségben még rajtuk is túltevő hájas, terebélyes feleségük, élénken emlékeztetve a későbbi Kávé Mátyásnéra, (csak szeretőtartásban nem.) Ott tévedett azonban legnagyobbat az író, mikor a két embert, gazdagságukkal valósággal berugatva, alapjelmük-től teljesen elütő, lehetetlen tettek-re ragadtatta, mintha ezúttal sem tudott volna ellenállni túlzásra, mesterséges felfokozásra való hajlamai kísértésének.

Ugyaníly elemzésnek vethetném alá Berkó Etát, Áldori vezérigazgatót és Cserreghy titkárt is, aki affektált mozdulataival inkább egy szépenfésült parkett-táncost juttat eszembe, mint egy banktisztviselőt. Áldoriról és Berkó Etáról csak annyit, hogy szerelmükben, jobban mondva szekszuális kapcsolatukban, van valami másoltság, párbeszédekben pedig szájbaadottság, ami máshol is érezhető.

Legerősebben ülnek helyükön a hinterlandtisztiek, akik közül különösen az aranyérrel operált Falta kapitányt, a szigorúan vorschiftostruntz alezredest s a zsidó apját szégyenlő Bichler ezredorvost pompásan ábrázolja. Hiteles a többszörösen kitüntetett s jellemével is kiemelkedő Nagy István portréja, valamint a főhőse,

Stein Leóé, aki a véletlen közrejátszásával a hinterland biztos fedezékeiben húzta meg magát majdnem a háború végéig, s akinek viszsztatérő lelkiismeretfurdalásaiban mintha az író vádoló szavait és ítéletét hallanók.

A hinterlandéletről, panamáiról, országhelyzetről, frontállásról, üzérkedésről, a dekkolás és öncsonkítás különféle furfangjairól Munk bőven tájékoztat, éppúgy mint a „Köszönöm addig is” c. művében fölhasznált „Nagy káder” c. visszaemlékezéseiben a forradalmi Oroszországban tapasztalt élményeiről.

Legutolsó könyve, mely éppannyira nem regény, mint a részben alapjául szolgáló „Nagy káder” sem, valójában nagyon lazán összefogott, s bele nem tartozó elbeszélő részletekkel földuzzasztott önéletrajz, mely bár végesvégig leköti érdeklődésünket, (s nem egész valószínűen bekapcsolódik több emlékezetes eseménybe, mint pl. a Titanic elsüllyedésébe, vagy a cári család kivégzésébe), csupán néhány részletében irodalom, egészben azonban könnyű, szórakoztató olvasmány, s noha Munkot csábíthatta megírására Axel Munthe és Cronin példája és sikere, könyve meg se közelíti pl. Munt-he orvosilag tágabb látóhatárú, költői lírával érezett és festői tájképekben is gazdag visszaemlékezéseit.

A háborús emlékirodalom jelentősebb műveitől is elválasztja elnagyoltsága, adatainak fentartással vett hitelessége, de különösen a mélyen beleélő, művészi megírásának hiánya. (Mennyire más, pl. Kuncz Aladár feledhetetlen „Fekete kolostor”-ának megrázó emberi ábrázolása!)

Nagyon érdekesek a könyv rövid, csattanóval záruló, anekdótászerű orvosi esetei.

Kétségtelen, hogy a nagy népszerűségű „Köszönöm addig is”, mint szórakoztató olvasmány, mindig számottarthat a közönség érdeklődésére, még ha művészi színvonalon meg sem közelíti másik népszerű írónk, Majtényi Mihály nem kevésbé szórakoztató „Garabonciás”-át és „Bige Jóska házasságá”-t.

Munk világító emberségét és nevét néhány keményen vésett írása, s „Hinterland” c. regénye maradandóan őrzi.